

LITERATURA AUGUSTINIANĂ CA INTERMEDIARITATE

Ioan F. POP*

AUGUSTINIAN LITERATURE AS INTERMEDIARITY

Abstract

Having become well known even during his lifetime, Saint Augustine was appreciated in that period especially as a brilliant man of literature. Before being a man of "God's Word", he was, in its deepest meaning, a man of word. Of that word which is definitely involved in the understanding of the double hypostasis of man and world, as well, especially of the one regarding the re-born man as being meant to stand for the fallen angels. By his fundamental work entitled Confessions, Saint Augustine initiates a literary genre which had been unknown before: that of spiritual-biographic confession, made with matchless talent and honesty. Nevertheless, along the ages, he had imposing imitators as J.J. Rousseau or L. Tolstoi. His Confessions are a severe inner monologue, an autoscopic exercise performed in view, but also a transparent dialogue with God held by means of the deepest ego.

Key words: Literature, Inspiration, Revelation, Confession, Spiritual.

În perioada formării laice a Sf. Augustin, *eloquentia* începe să însemne tot mai mult „literatură”. Iar cel care practica o asemenea formă de educație devenea „literat”. În orașul Madaura se va iniția în special în literatura latină și în cea grecească. Dar caracterul preponderent al culturii rămîne, pe firul tradiției, unul eminent oral. Se manifestă acum, mai ales prin personalitatea sa, două tendințe în fenomenul cultural: tendința scolastică, pe de o parte, iar, pe de altă parte, tendința modernă¹. Se remarcă în special gustul său deosebit pentru literatură, pentru poezie. Gen în care s-a manifestat el însuși, dacă e să amintim *Psalmus contra partem Donati*, poem compus din două sute patruzeci de versuri, numit și *Psalmul abecedar*. Acesta este scris într-o formă cât mai accesibilă omului de rînd, fără zorzoanele stilului înalt, emfatic.

Devenit cunoscut din timpul vieții, Sf. Augustin era apreciat, în această perioadă, mai ales ca un strălucit literat. Înainte de a fi om al „Cuvîntului lui Dumnezeu”, el a fost în modul cel mai profund om al cuvîntului. Al cuvîntului angajat radical în înțelegerea dublei ipostaze a omului și a lumii. Dar, mai ales, în aceea în care el vede omul re-născut ca fiind chemat să înlocuiască îngerii decăzuți². Cu lucrarea sa fundamentală, *Confesiuni*, Sf. Augustin inaugurează un gen literar necunoscut pînă la acea dată - cel al mărturisirii spiritual-biografice, făcută cu un talent și o sinceritate greu de egalat. Deși, de-a lungul

¹ Marrou, Henri Irénée, *Sfîntul Augustin și sfîrșitul culturii antice*, trad. Dragan Stoianovici, Lucia Wald, Ed. Humanitas, București, 1997, p. 85.

² Sfîntul Augustin, *Enchiridion, (Manual) sau Despre credință, speranță și iubire*, trad. Vasile Sav, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2002, p.p. 51-53.

vremii, a avut imitatori prestigioși, printre ei numărându-se J. J. Rousseau și L. Tolstoi. *Confesiunile* sale sînt un sever monolog interior, un exercițiu autoscopic desfășurat la vedere. Dar și un dialog netrucat cu Dumnezeu, purtat prin intermediul celui mai adînc *ego*. Drumul de la păgînism la creștinism, de la erezie la episcopat presupune o experiență aparte, care, transpusă literaro-filosofic, devine implicit și una paradigmatică. Insondarea zonelor subconștiente, pentru a înțelege sensul adînc al ființei, raportarea permanentă la reperul absolut, Dumnezeu, este scopul acestor mărturisiri. Precum și identificarea prezenței sale în dimensiunile cele mai înalte ale eului. „Căci nu va putea vreodată un ochi să vadă soarele, dacă n-a devenit asemănător soarelui și nici sufletul n-ar putea vedea Frumosul, dacă n-ar deveni el însuși Frumosul”³. *Confesiunile* – un adevărat poem în proză –, dincolo de aspectul lor rememorativ, de jurnal dus pînă la limitele introspecției, are un farmec și un rafinament literar aparte. Ele sînt totodată o invocație cutremurătoare și un important document privind viața și evoluția spre creștinism a Sf. Augustin. Dar și prima autobiografie care *personalizează* relația cu divinitatea. Forța acestei cărți stă nu doar în dimensiunea sa autoevaluatoare, făcută fără menajări și rezerve, ci și în cea modelatoare. Radiografiindu-și propriul itinerar de găsire a credinței, el îl și propune concomitent ca unul posibil pentru oricine.

Confesiunile augustinieni au dus la convertirea lui Petrarca, modificîndu-i fundamental viața. Această carte, „pe care o țin tot timpul în mînă”⁴ (după cum recunoaște Petrarca), i-a schimbat destinul. În legătură cu literatura augustiniană, în special cu cea din *Confesiuni*, e greu de decelat între frumusețea și captivanța literarității, pe de o parte, și profunzimea adevărului rostit, pe de alta. Mărturisirile sale nu sînt doar un fascinant teren de manifestare a literarității și frumosului estetic, ci sînt, mai ales, o experiență interioară trăită la limită. Frumosului *spunerii* augustinieni i se asociază în mod direct pasiunea sondării adevărului. Frumusețea literaturii augustinieni este și o *frumusețe* a adevărului asumat integral. În rostirea lor, „lucrurile semnifică și altceva, care se numește sens spiritual, care se bazează pe cel literar și îl presupune”⁵. În cazul său, literatura tinde să fie nu doar frumoasă, ci, mai ales, tinde să fie profund adevărată în relație cu eul pe care îl dezvăluie. Prin urmare, „cuvintele au fost create tocmai de aceea ca fiecare să aducă la cunoștința altuia gîndurile sale, nu ca oamenii să se înșele unii pe alții prin ele”⁶. Toate aceste trepte ale literarității nu sînt decît ipostaze intermediare ale accederii la credință. Literatura sa nu este decît *credința* dinaintea adevăratei credințe. El va face chiar și din *neputința* literară o formă convingătoare de a crede. De fapt, va ajunge să creadă chiar și cu *neputințele* sale. El se transpune în celălaltul de alături, în alteritatea proximală, jucînd, de fapt, o parte din posibilul destin al fiecăruia. Vorbind detașat despre el, parcă vorbește un pic și despre noi. Ne cuprinde prietenește în *umanitatea* sa asumată total. Particularitatea conștient subsumată, în cazul său, nu este decît o punte spre general. O *provocare* a sublimului uman. Cînd spune: „Doamne, să-ți mărturisesc prin ce imbolduri lăuntrice m-ai domesticit în chip desăvîrșit, cum m-ai netezit umilind munții și dealurile gîndurilor mele, cum ai îndepărtat căile mele întortocheate și ai îndulcit asprimile mele...”⁷, el se situează, *de facto*, într-o postură paradigmatică.

Confesiunile augustinieni, în dimensiunea lor pătrunzătoare, cheamă la o nedisimulată privire autoscopică, la punerea de acord a minții cu *rațiunile* inimii. La transformarea literaturii într-un spațiu al intermediarității plasat între eul auctorial și Creatorul său. Îndeamnă, în subsidiar, la repetarea acestei sublime experiențe. Mărturiile sale prezintă itinerarul unei faceri și re-faceri a propriului eu. Radiografia distanței onto-metafizice dintre două puncte: *căutarea* inițială a lui Dumnezeu și, apoi, *odihna* în El. Ele sînt rostire eliberatoare, cu sens. Recuperarea întregului ființei prin re-punerea sa într-o

³ Plotin, *Enneade, Despre frumos*, trad. Vasile Rus, Ed. Aion, Oradea, 2000, p. 35.

⁴ Pelikan, Jaroslav, *Tradiția creștină. O istorie a dezvoltării doctrinei*, vol. IV, trad. Silvia Palade, Mihai-Silvia Chirilă, Ed. Polirom, Iași, 2006, p. 72.

⁵ Thoma de Aquino, *Summa theologiae, I, Despre Dumnezeu*, trad. Gheorghe Sterpu, Paul Găleşanu, Ed. Științifică, București, 1997, p. 54.

⁶ Sfîntul Augustin, *op. cit.*, p. 45.

⁷ *Confesiuni*, trad. Eugen Munteanu, Ed. Nemira, București, 2003, p. 185.

rostire rememorabilă. Rostindu-și eul, ființa se re-inventează ca posibilitate. Prin intermediul lor încearcă să vadă, preluând o formulare a lui M. Henry, „cum vorbește cuvântul, în ce limbă și, în acest fel, ce spune el”⁸. Cum se poate vorbi despre Cuvânt în cuvinte. Cum putem re-produce Cuvântul divin în cuvinte profane fără a cădea în funcția instrumentală a limbajului. Supus inițial patimilor lumii, el se va reconverti și plasa în centralitatea divină. Va trece din stadiul de *aversio a Deo* la acela de *conversio ad Deum*. Ființa poate fi salvată de ascunderea ne-ființei prin această ipostaziere a ei în cadrele ademenitoare ale spunerii. Eul se spune pe sine, se transpune în limbaj tocmai pentru a-și salva *imagea* distinctă de orice eu. A identifica eul cu ceea ce el poate spune (despre sine) în cuvinte este riscant și salvator în egală măsură. Eul livrat de cuvinte nu se suprapune peste *imagea* exterioară a cuvintelor. Cu o vorbă platoniciană, se armonizează doar cuvintele care indică ceva, cele care spun mai mult decât lasă impresia că spun. Confesiunile augustiniene creează o *image* adecvată a eului auctorial tocmai pentru că au *uitat* unele non-euri pe dinafară. Din ele a rămas doar o diafană prezență. Dar o prezență care re-încarcă posibilitățile limbajului cu valențele ființei sale inițiale.

Referitor la pasiunea pentru frumosul estetic, care îl preocupa în acest interval cognitiv, el va spune: „Oare iubim noi vreun lucru dacă nu este frumos? Dar atunci ce este frumosul? Și ce este frumusețea? Ce anume ne atrage și ne leagă de lucrurile pe care le iubim? Dacă ele nu ar avea o anumită distincție și o anumită formă frumoasă nu ne-ar mișca și nu ne-ar atrage în nici un fel”⁹. Urmînd și aici o linie de gîndire de factură platoniciană, Sf. Augustin tratează relația dintre frumos și iubire în maniera tipică acesteia. Manifestările sale de afectivitate și poeticitate se află în evident contratimp cu argumentările de tip aristotelic. Fidel doctrinei platoniciene, el dorea ca arta să se constituie într-o punte de legătură între datele simțurilor și cele ale spiritului. Trebuie reținut, totuși, că „nici convertirea, nici botezul nu au reușit să-i înăbușe instinctul pedagogic și umanist”¹⁰. A coborît doar în tainele cele mai adînci ale cuvîntului profan pentru a le putea ridica la re-semnificația sacralității. A căzut în mrejele inefabile ale cuvîntului doar pentru a se putea ridica mai purificat din ele. Impactul *sui-generis* al cuvîntului *literaturizat* l-a adus mai aproape de cuvîntul divinatoriu. Pe urme augustiniene, Sf. Toma va face precizarea că cele patru sensuri – istoric, etiologic, analogic și parabolic țin, de fapt, tot de sensul literal¹¹. Studiul literaturii, însușirea diversității stilistice a idiomului elen l-au ajutat pe Sf. Augustin să îndepărteze „barbarismele” și neglijențele de exprimare existente încă în textele creștine. Adevărul are nevoie, pentru a se impune, și de o anumită modalitate stilistică de comunicare. Între esența și forma exprimării se pot stabili tainice legături. Datele destul de imprecise ale alegorezei biblice se întîlnesc cu precizia dată de expresivitatea și conceptualitatea limbii grecești. La întîlnirea cu această lume, expresivitatea și literaritatea biblică trebuie să-și ordoneze mesajul. Calitatea de literat a Sf. Augustin îi asigură avîntul necesar trecerii de la factualitatea biblică la esența alegorezei sale.

Multe din textele Sf. Augustin demonstrează faptul că el nu s-a mulțumit cu situația de a fi un simplu literat. Cu toate că se poate vorbi cu îndreptățire de el ca de un scriitor cu vădite accente persuasive, retorice. Scopul lui cognitiv viza o mai mare și mai profundă arie a cunoașterii. În vremea sa se putea numi cu adevărat cult doar acela care, pe lîngă literatură, era cu desăvîrșire și un erudit, un învățat. Cele două modele ale sale au rămas Cicero - modelul literar -, și Varro - modelul pentru erudiție. Dar modelul său absolut a rămas credința însăși, tipologia umană propusă de aceasta. „Pe de o parte, înțelegerea slujbelor, ca pregătire pentru credință, joacă rolul unui mecanism al mesajului, scrutează autoritatea celor care o performează și o ascultă ș.a.m.d. Pe de cealaltă parte, credința este pregătire pentru înțelegere”¹². Deși devenise creștin, ca literat și filosof, ca formație culturală

⁸ *Cuvînt și religie: Cuvîntul lui Dumnezeu, în Fenomenologie și teologie*, trad. Nicolae Ionel, Ed. Polirom, Iași, 1996, p. 131.

⁹ *Confesiuni*, p. 87.

¹⁰ Chadwich, Henry, *Augustin*, trad. Ioan-Lucian Munteanu, Ed. Humanitas, București, 1998, p. 54.

¹¹ *Op. cit.*, p.p. 55-56.

¹² Markus, R.A., în *The Cambridge history o later greak and early medieval philosophy*, The University Press, Cambridge, 1970, p. 351.

Sf. Augustin este tributar antichității. Între înțelegere și credință el va interpune literatura ca pe un fel de pas *obligatoriu* către transcendență. Va face din ea o posibilă legătură a mundanului cu supramundanul. În momentul în care a atins pragul credinței, literatura va rămîne o frumoasă și îndepărtată amintire. Dar toată viața va rămîne un împătimit al cuvîntului. Îndoiala și interogația l-au plasat în dubiul existențial. Dubiul existențial l-a plasat în mrejele literaturii, pentru ca aceasta din urmă, împreună cu propensiunea filosofico-teologică, să-l așeze în *certitudinea* aproximativă a sapiențialității. De aici pînă la credință nu a mai fost decît un pas. Un pas în care încap imensitatea unui destin.

Sf. Augustin vorbește de Dumnezeu în termenii seducției literaro-poetice, cu un impact expresiv și ideatic rar întîlnit. „Dumnezeu adevărat și perfect, Carele nu-i nicicînd să nu fi fost, nu va fi nicicînd că nu va fi, nicicînd nu va fi fost altfel, nicicînd nu va fi altfel, decît carele nimic nu-i mai secret, nimic, mai prezent, carele-i aflat cu greu unde este, mai cu greu, unde nu este, cu carele a fi nu toți pot, fără de Carele a fi nimeni nu poate...”¹³. După cum spunea el însuși, lumea nu este altceva decît o frază care urmează tot timpul să fie rostită.

¹³ *Despre cantitatea sufletului*, trad. Vasile Sav, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2002, p. 517.